

Agresivnost mladih i mogućnost pomoći

Vesna BILIĆ

Sažetak

Zabrinjavajući porast agresivnog ponašanja, prije svega među srednjoškolcima, zahtijeva sveobuhvatnu analizu toga problema i njegovih uzroka kako bi odgojne mjere koje treba poduzeti urodile plodom. Za svakog je učenika s problemom agresivnosti potreban poseban program koji uključuje sudjelovanje roditelja, nastavnika i razredne zajednice. Svrha takvog tretmana jest steći uvid u agresivno ponašanje nasilnika i uzroke takvog ponašanja, ali ga istodobno i poučiti kako da uspješno riješi svoje probleme. Taj postupak obuhvaća individualni i skupni rad, različite tehnike i vježbe: kreativne aktivnosti, percepciju, samokontrolu, identifikaciju, relaksaciju i komunikaciju. Osim strpljivog, upornog i kreativnog rada školskog pedagoga prijeko je potrebno da i čitavo društvo poduzima mjere koje mogu predusresti različite oblike ponašanja mladih koji postaju neprihvatljivi.

Uvod

Slike s malih ekrana o razbijanju i ubijanju kao da su sišle među nas. Svakodnevno smo na našim ulicama i školama suočeni s rastućim difuzno-agresivnim načinima ponašanja, a u novije vrijeme i zaprepašteni učestalim razbojstvima koja su počinili maloljetnici. Ali i to zaprepaštenje kratko traje, u skladu s modernom devizom »život ide dalje«. Na brzinu se sve pretvara u običnost, ravnodušnost i otupjelost. Usput se spomene opasnost za budućnost ali se izbjegava uznemirivanje i preuzimanje odgovornosti te davanje aktivnog priloga na svom području. Tako se malo čini da bi se nešto promijenilo nabolje.

Time nam se nameće pitanje: »Kamo to mi idemo?« Kako probuditi osjećaj suodgovornosti za budućnost i donijeti odluke o promjenama? Tražeći odgovor na to pitanje, nameće se potreba istinskog odgoja koji pridonosi općem dobru.

Svi mi dobro znamo da odgajati nije lako. Ali, još je teže preodgajati! Najviše znanja, strpljenja i ljubavi zahtijeva upravo rad s teško odgojivom djecom kakva su, primjerice, agresivna djeca. Znanstvena istraživanja potvrđuju ono što mi svakodnevno doživljavamo. U jednome od njih R. Winkel (1994.) upozoruje da je u stotinu promatranih učenika zapaženo da su dvadeset i četiri vrlo nekoncentrirana a čak dvadeset i dva ekstremno agresivna. Ti zabrinjavajući i upozoravajući podatci prisiljavaju nas na žurno poduzi-

manje akcija na suzbijanju takvog oblika ponašanja. Prilog tome je i ovaj rad. Ako se agresivnost ne sprječava, ona postaje kronična i indikativna za psihopatologiju. Djeca sklona i prepuštena agresivnom ponašanju, kako praksa pokazuje, prečesto završavaju u kriminalu.

1. Pojam i teorije agresivnosti

Pojam agresivnosti sadrži u sebi niz značenja: nasrtljivost, nasilnost, neprijateljstvo, napadački stav (...) te općenito široko polje ljudskog ponašanja koje se u svakodnevnom govoru običava povezivati uz silu i moć nametanja osobne volje drugima. Ni među znanstvenicima ne postoji jedinstvena definicija agresivnosti, ali je se ipak želi objasniti. Razmotrimo neka od tih objašnjenja.

Psihoanalitička objašnjenja imaju dva smjera: jedni agresiju tumače kao urođeni potencijal (Lorenz), a drugi je smatraju posljedicom frustracije (Dollard). No, jedni i drugi se slažu u tome da agresija ima funkciju rasterećivanja, uklanjanja napetosti. U svezi s biološkim teorijama danas postoje znanstvena istraživanja (Bylinskiy, 1978. i Maurer 1978.) koja potvrđuju određenu biološku osnovicu agresivnosti.

Iz iskustva nam je poznato da je strah najčešća čovjekova emocionalna reakcija na unutarnju ili vanjsku prijetnju, na psihičku ili fizičku opasnost. Bijeg ili agresivnost su najčešće reakcije u situacijama koje izazivaju strah. Što će od toga dvoga pojedinac odabrati, ovisi o njegovim intelektualnim procesima u kombinaciji s emocijama, tvrde predstavnici kognitivno–neosocijacijske agresivnosti.

Teorija socijalnog učenja objašnjava agresivnost društvenim uvjetima. Agresivnost se uči posrednim (oponašanjem agresivnog modela) i neposrednim (neki oblici agresivnog ponašanja se nagrađuju) potkrjepljenjem. Pojavljivanje reakcije ovisi o nizu subjektivnih i objektivnih socijalnih (provokacija) i fizikalnih činitelja. Kao što vidimo, navedene teorije pokazuju svu složenost pojma: na različitost izvorišta te cirkularnu povezanost uzroka i posljedica agresivnosti.

Posve je pogrešno – kako to mi običavamo činiti – u agresivnosti gledati isključivo destruktivnu snagu. Kada naime čovjek u sebi ne bi posjedovao i agresivnu odnosno aktivnu dimenziju, tada on ne bi mogao upravljati svojim životom i svijetom oko sebe. Agresivnost u smislu svladavanja teškoća, ovladavanja znanjima nalazi se u temelju najvećih ljudskih dostignuća. Adler to naziva *težnjom za uzdizanjem* a Bergson *élan vital*. Fromm pod *benignom agresijom* razumijeva impuls za napadaj izazvan ugroženošću životnih interesa, a njezin oblik: samopotvrđujuća agresija oblikovan upornošću, odlučnošću, spremnošću na postignuće bez nakane da se nekog povrijedi, jest izuzetna kvaliteta koja može biti u službi čovjekovog samorazvoja. Pod *malignom* pak agresijom Fromm razumijeva destruktivnu težnju koja nastaje pod utjecajem društvenih situacija.

Na osnovi rečenog razvidno je da je agresija snaga koja može voditi i dobru i zlu. Za nas je ovdje važna spoznaja da se na agresivnost može utjecati, tj. da je ona podatna promjenama. U ovom ćemo se radu usredotočiti na agresivnost i pod njom razumijevati onu osobinu koja utječe na ponašanje prema okolini, a očituje se u srdžbi, bijesu, nalaženju ciljeva za izravne i neizravne napadaje, prkosu prema autoritetima, grubosti raznih intenziteta i oblika. Bit će dakle riječi o destruktivnim ponašanjima koja su štetna za druge ljude i stvari.

2. *Pojavni oblici agresivnosti u školskoj svakodnevnic*

Na svim mjestima gdje se okupljaju mladi, a napose u školskim dvorištima i hodnicima, susrećemo se s onima koji ne govore umjerenim tonom nego viču, ne zabavljaju se nego divljaju, ne raspravljaju nego se svađaju, guraju i tuku. Sve je to dakako popraćeno »porno verbalnom pirotehnikom«. Uobičajena kulisa tih zbivanja su sprejem pošarani zidovi i uništen okoliš. Zato se sasvim razumljivo u analizama nastavnčkih vijeća sve češće bilježi tzv. klizni spektar oblika učeničkih ponašanja: apostrofiraju se oni nemirni, nestrpljivi, oni skloni izljevima bijesa, oni koji ne podnose prigovore ni poraze, koji naređuju, provociraju te oni koji su izuzetno netolerantni. Sve se češće čuje i o teškim izgređima koji se, primjerice, događaju upadanjem nepoznatih u inače mirne škole gdje »tuđinci« (izgređnici) pretuku posve nedužne učenike. Nerijetko u takvim okolnostima pune ruke posla ima ne samo policija nego i liječnici.

Jednima je među tim nasilnicima isključiva svrha puko nanošenje boli ili štete. U tom se slučaju običava govoriti o *impulzivnoj agresiji*. Drugi pak želi postići neki svoj cilj a da ih pri tome ne zanima jesu li pri tome nekoga povrijedili, oštetili, učinili zlo i sl. U takvom je slučaju riječ o *instrumentalnoj agresiji*. Mnogo je maloljetnika koji čine takva destruktivna djela jedino zbog toga da drugi o njima ne bi mislili da su kukavice. Fromm to naziva *konformističkom agresijom*. A vrlo se rijetko govori o tzv. *autoagresivnosti* koja je također prisutna među mladima. Budući da njezini oblici nisu tako ekspresivni, neopravdano je se zapostavlja.

S najiskrenijom namjerom da se takvim mladima pomogne, nužno se postavljaju sljedeća pitanja: Zašto se ta djeca upravo tako ponašaju? Što svojim ponašanjem žele postići? Koje su nakane takve njihove upadljivosti? Zašto je u njima prisutan taj nemir? Naposljetku, kako im se može pomoći?

3. *Moguća izvorišta problema*

Analiza uzroka delinkventnog ponašanja mora biti što je moguće obuhvatnija kako bi i poduzete mjere bile djelotvornije.

Između razloga za agresivno ponašanje u današnje vrijeme ne možemo zaobići *društvene probleme* koji se odražavaju na odgoj u školi i obitelji.

Poratno razdoblje u kojem živimo samo je po sebi pogodno za delinkventno ponašanje. Osim toga, to je i vrijeme u kojem su poljuljana sva pravila i vrijednosti dobra ponašanja. Ona se također i mijenjaju u sve kraćim razdobljima. Toj općenitoj skici opterećene svakodnevnice treba svakako pridodati sveopću užurbanost, gužvu te stresove uzrokovane obiteljskim problemima. Potom, današnja djeca proživljavaju djetinjstvo medija odnosno privida jer se znanje stječe na televiziji i u filmovima, prividom a ne istinskom povezanošću. U djetinjstvu velegrada – koje se provodi s ključem oko vrata – stoluje nesigurnost, a sada je najedanput potrebno prijeći u neizvjesnu budućnost, u svijet odraslih! Taj je prijelaz po sebi oduvijek bio praćen tenzijama i strahovima koji prirodno teže razrješenju. Opisana situacija današnje djece otežava ispravni prijelaz iz djetinjstva u odraslu dob.

Dalji razlog agresivnom ponašanju je u *nedostatku doma*. Današnja je obitelj puna problema koji uzrokuju nedostatak stabilnosti i topline koji su tako potrebni za zdrav razvoj djeteta. Roditelji su često zaokupljeni pravom dramom svojih odnosa, stjecanjem materijalnih dobara, problemima svoje karijere... U takvoj se situaciji dijete ne može osjećati sigurno. Ono ne može uspostaviti ni jedinstvo u sebi ni jedinstvo sa svojom okolinom. A sve navedeno u djeca pobuđuje istodobno osjećaj nezasitnosti. Emocije su poljuljane. Vlada pritajena uznemirenost. Sve su to poznati čimbenici agresivnosti.

Emocionalno ozrače u prvim godinama djetetova života, opće obiteljsko ozrače, odnos roditelja prema djeci, odsudni su za razvoj zdrave osobe. Na početku svih stranputica obično stoji nedostatak ljubavi. Uzroke agresivnosti treba tražiti i u odgojnom stilu roditelja jer djeca uče pokrjepljenjem i po modelu. Mnogo djece u kući doživljava zlostavljanje i nasilje ili je neprestano izloženo nadmoći odraslih. No, osjećaj poraza ne ostaje bez posljedica. Obično se pri tome javlja poriv za nadvladavanjem poraza pa dijete »tuče kad je tučeno, vlada kad se mora pokoriti«. Tako neugodni doživljaji iz djetinjstva na emocionalnom planu rezultiraju potiskivanjem poniženja, straha, bola. A sve što potisnemo, ima težnju da nama ovlada. Na spoznajnom planu dijete može zaključiti da je agresivno ponašanje način preživljavanja. Ono će u život ponijeti niski stupanj samosvijesti, oštećenu mogućnost da odredi svoje i tuđe granice, zabranu na bliskost te nesvjesnu suzdržanost u odnosu s najbližima.

Također i *škola* može poticati agresivnost. Živimo u vremenu u kojem je sve usmjereno na brzi uspjeh u svim područjima i to pod svaku cijenu. Učenici strahuju od neuspjeha i neispunjenog očekivanja. Prevelika zahtjevnost izvor je straha i nesigurnosti. Svaka ispitna situacija pridonosi napetosti. Odnos nastavnik–učenik nije uvijek zadovoljavajući. Opterećenost, nepri-mjerenost gradiva, itd., mogu biti uzroci agresivnom ponašanju. Na taj se način agresivni potencijal donesen u školu uvećava akademskim i osobnim neuspjesima, nekorektnim postupcima drugih i lošom komunikacijom.

I *suvremeni stil življenja* mladih izvor je agresivnosti. Spomenimo samo prehranu. Srednjoškolci se hrane čipsom, čokoladom, piju kolu, kavu i alkohol. Pušenje je u porastu. Tako se u tijelo unosi previše soli, šećera, kofeina a premalo vitamina. Sve to potiče rast adrenalina u kojem također treba tražiti opći nemir.

Dodajmo ovome i *gledanje televizije* na kojoj prevladavaju surove slike tuča, provala, napadaja, pucnjave, ubojstava... A prema istraživanjima, djeca pred televizijskim ekranom provode više od sat vremena dnevno. Samo je jedan korak od pasivnog uživljanja u nasilne scene do prakticiranja takvog ponašanja. Gotovo bez prestanka mladi slušaju vrstu *glazbe* koja sve manje potiče mir i ljepotu. *Heavy metal* doseže jačinu od 130 decibela, a *tehno-glazba*, nema sumnje, blago rečeno, čudno djeluje na živčani sustav.

Slobodno vrijeme koje služi rasterećenju i opuštanju provodi se obično u diskotekama gdje nitko nikoga pravo ne čuje i ne vidi. Tu mladi nisu ni s drugima ni sami sa sobom. Sve više vremena učenici provode uz računalo. Istraživanja Ministarstva prosvjete Austrije pokazala su da i računalo pojačava agresivnost.

4. Neke značajke agresivne djece

Naveli smo tek neke, lako uočljive razloge agresivnog ponašanja. Potrebno je napomenuti da nemir i agresivnost mogu biti uzrokovani i zdravstvenim poremećajima, zato je u radu s takvom djecom potrebno imati uvid i u njihovu medicinsku dokumentaciju. Izdvojimo samo neke općenite značajke agresivne djece koje se ne smiju smetnuti s uma u pedagoškom radu.

U prvom redu, potrebno je upozoriti na *kognitivne značajke* agresivne djece. Djeca koja imaju problema u socijalno-kognitivnim procjenama posebice su pretjerano osjetljiva na raznorazne oblike neprijateljstva. Sklona su pripisivanju neprijateljskih namjera drugima a istodobno podcjenjuju osobnu agresivnost. Istraživanja P. Kendalla (1991.) pokazuju da agresivna djeca imaju poteškoća u održavanju pažnje. Takva djeca potom pridaju veće značenje dominacijskim sklonostima i osveti negoli socijalizaciji ili uključivanju u društvo. Za žrtvu, supatništvo i ispravljanje nepravdi nemaju smisla. Od svog agresivnog ponašanja očekuju stvarne nagrade. I napokon, sva istraživanja potvrđuju da agresivna djeca imaju izrazito nisku razinu samopoštovanja.

U agresivne djece potrebno je obratiti pozornost i na njihove *afektivne značajke*. Znanstvena istraživanja (Grison i Solberg 1983.) pokazuju da agresivna djeca imaju devijacije u afektivnom procesu. Ona su općenito sklonija ljutnji i bijesu nego drugim emocijama. U razgovorima s agresivnom djecom najčešće spominjana riječ upravo je *bijes*. D. Goleman zastupa mišljenje da bijes izrasta na bijesu: emocionalni se mozak pregrijava te stvara iluziju moći i nepovredivosti koja može potaknuti i omogućiti agresivnost. Dalje, zamjećuje se da sami delinkventi navode da ne osjećaju niti radost

niti žalost niti bol. To je pravi emotivni hendikep. Istraživanja novijeg datuma sve češće potvrđuju povezanost empatije s antisocijalnim i prosocijalnim ponašanjem. Pod pojmom empatije obično se misli na sposobnost razlikovanja nečijih emocionalnih stanja, uviđanja nečijih perspektiva i uloge te sposobnosti emocionalnog reagiranja ili odgovora. Eisenberg i Hillev (1988.) smatraju da je empatija pozitivno povezana sa socijalnim ponašanjem a negativno sa antisocijalnim ponašanjem. Empatija u pozitivnom smislu manjka u djece s agresivnim ponašanjem.

U djece s agresivnim ponašanjem zamjećuju se općenite *suvremene značajke* koje se i inače susreću u današnjem svijetu. Oni sami navode dosadu i pokušaj bijega iz dosade kao svoj glavni problem i ujedno razlog agresivnog ponašanja. U njima je neprestano prisutna potreba za uvijek novim promjenljivim izazovima (*sensation seeking*). Tu je zapravo riječ o dubokoj praznini koja se pokušava ispuniti »ludom« zabavom, pićem, tučnjavom, drogom... No, ipak, usprkos neprestanom nastojanju da se doživi nešto iznimno, osjećaj se besmislenosti, ispraznosti i unutarnjeg nezadovoljstva samo produbljuje. Ovome se također mora pribrojiti upravo očevidan nedostatak istinskog zanimanja za bilo što. Prezire se i napor za bilo kakvim intelektualnim sadržajima. Zbog modernog sindroma »izopačenosti života« gubi se i osjećaj osobne vrijednosti što nerijetko uzrokuje samouništenje. Osim toga, današnji su mladi ljudi uglavnom odgajani tako da često imaju svega previše, ali, po njihovu mišljenju, za njih nikad dovoljno, itd. K tomu, pothranjuje im se iluzija da ne moraju raditi (roditelji im sugeriraju: »učite da ne biste morali raditi«), a također ih se potiče da brzo isprobaju »sve« do krajnjih granica i – ako je moguće – da zavire iza tih granica. Sami, dakle, sugerirani obrasci življenja pridonose nastanku agresivnog ponašanja.

Agresivnom ponašanju pogoduje i niz drugih čimbenika koji stoje u najrazličitijem suodnosu, a koje nismo naveli. Uistinu je teško otkriti sve uzroke a još teže steći uvid u oblike kojima oni djeluju na dušu mladog čovjeka. No, u pedagoškom ih je radu potrebno što više držati neprestano pred očima da bi se agresivnom djetetu lakše pomoglo.

5. Postupanje s agresivnim ponašanjem

Promatrajući etiologiju agresivnog ponašanja, možemo zaključiti da je ono slično vrtlogu koji svojim mnogostrukim čimbenicima vuče mladog čovjeka u nepovratne dubine. Agresivnost je, dakle, u korelaciji sa školskim neuspjehom (L.T. Beharus i E.P. Vernon, 1978.), nesređenim obiteljskim i društvenim odnosima te s općenitim načinom života. Pedagoška praksa svjedoči da su upadljivo agresivni oblici ponašanja djece zapravo vapaj za pomoć. Analizirajući agresivnog učenika obično se ustanovi da se iza te fasade krije zapravo plašljiv momak ili djevojka pred kojima stoje preteški zahtjevi pa oni takvim svojim ponašanjem iznuđuju pozornost pokušavajući se tako obraniti od straha i osloboditi ga se.

U čemu bi se, dakle, sastojala pedagoška strategija? Kako pedagog treba postupati? O obliku rada odlučuje se nakon upoznavanja učenika, uočavanja njegovih problema i uzroka koji su do njih doveli. Očito je stoga da će i program rada za svakoga učenika biti specifičan. No, ipak, u svakom će se slučaju ustrajati na suradnji s roditeljima, nastavnicima i razrednom zajednicom.

Nakon upoznavanja roditelja i okolnosti u kojima žive, upozoruje ih se na nužnost konstruktivnog rješavanja njihovih problema. Po potrebi, uputit će ih se u obiteljsko savjetovalište ili neku sličnu ustanovu. Pruža im se pomoć u ispravljanju njihovih odgojnih postupaka. Dogovaraju se konkretne mjere o pristupu zajedničkom djelovanju. Izričito se mora zahtijevati da se u odnosu prema djetetu ne odstupa od dogovorenog plana. Agresivno dijete mora osjetiti da postoje granice u ponašanju koje se ne smiju prijeći.

Potrebno je dalje upozoriti nastavnike razrednog vijeća da se drskost i zločestoća ne liječe isključivo kažnjavanjem. Agresivno ponašanje traži razumijevanje, ali istodobno stavlja i jasne granice, traži potporu, ali i strogost koja učeniku zapravo služi kao povratna informacija. Agresivno se ponašanje, dakako, ne odobrava, ali mu se ne pridaje velika pozornost koju kazna može sa sobom nositi. Bolje ga je ne primjećivati, a ako je moguće i ne isticati. Jer na taj način djeca svojim agresivnim ponašanjem ne dobivaju ono što traže – pozornost i moć. Naprotiv, svaki i mali pomak u radu s njima potrebno je pohvaliti.

Osim toga, i čitavom je razredu potrebno objasniti da će se određeni program provoditi. Ako se sve učenike uspije dobro motivirati, oni će biti najzahvalniji i najbolji suradnici.

No, najzahtjevniji je rad sa samim učenikom. Svrha ovoga rada sastoji se u tome da on sâm stekne uvid u svoje agresivno ponašanje i da postupno uči kako s njim malo–pomalo može izići na kraj. Najvažnije je u tomu nastojati polučiti promjenu učenikova stava prema njemu samome, prema njegovom načinu ponašanja, posvješćivanju takvog ponašanja te mogućnosti regulacije njegovog intenziteta i napokon korekcije. U tom se procesu može kombinirati individualni i skupni rad s različitim tehnikama i vježbama.

Najteže je kod učenika probiti zaštitni oklop. U tu je svrhu vrlo prikladno koristiti jedan oblik neizravnog izražavanja. Za to su vrlo pogodni crteži i sastavci koji omogućuju da se osjećaji straha i bijesa izraze u simbolima koje se poslije može analizirati.

U radu s agresivnim djetetom treba primjenjivati vježbe percepcije. Zanimljivo je da agresivna djeca imaju nerijetko sasvim izobličeno opažanje. Tako se, primjerice, kao što navodi Winkel, brze kretnje doživljavaju kao ugroženost. Zbog toga je važno poučavati djecu objektivnijem prosuđivanju i interpretaciji ponašanja drugih. Sasvim se obične situacije ne moraju nužno tumačiti kao povod agresivnom ponašanju. U tu je svrhu mogu koristiti upitnici za samopromatranje i promatranje, potom analiziranje dviju prividno istovjetnih reakcija ili slika te uočavanje njihovih razlika...

Pedagogu će potom u radu s agresivnom djecom mnogo pomoći vježbe samokontrole i ustrajnosti. One imaju zadaću da unutarnjim dijalogom dovedu do odgađanja ili prekidanja neobuzdanog ponašanja.

Osim toga, budući da agresivni učenici pokazuju izrazito osjećajno siromaštvo, nužno ih je poticati na uživljavanje u osjećajni svijet drugih. U tu im se svrhu nastoji približiti situacija žrtve agresivnog ponašanja. Na taj način oni stječu iskustvo i donose zaključke u posebno strukturiranim situacijama ili igrama s različitim konfliktnim rješenjima što otvara mogućnost proživljavanja osjećaja drugih i kristaliziranje osobnih stavova. U raspravi će se potom nastojati osvjetljavati uloge i odgovornost pojedinih sudionika neke konfliktne situacije na temelju kojih će se stvarati zaključci za praktičnu primjenu u životu. Vježbi uživljavanja i iskazivanja osjećaja potrebno je u radu s agresivnom djecom uistinu posvetiti veliku pozornost.

Smanjivanju agresivnosti poprilično mogu pridonijeti i vježbe opuštanja. Žurba i napetost su naprosto obilježja našega vremena u kojem se zaboravlja na samoga sebe i na svoj mir. Stari su Grci zato imali klupe za odmaranje gdje se razmišljalo i zadubljavalo u sebe. Danas bi škole također trebale imati prilagođene prostore gdje bi učenici mogli ostati u tišini sami sa sobom. Od vježbi za opuštanje predlažu se one za progresivno opuštanje – kratkotrajno čvrsto naprezanje i dugo opuštanje – pojedinih mišića i čitavih skupina mišića te vježbe opuštanja s pomoću vodenih fantazija pri čemu se stvaranjem predodžbi pokreću osjećaji topline i mira koji potiču rješavanje problema metaforama. Nije potrebno posebno isticati da odgojitelji i nastavnici, ako uistinu žele prenositi mir, moraju ga i sami najprije posjedovati i njime oko sebe zračiti.

Suzbijanju agresivnog ponašanja uvelike pridonose različite komunikacijske i kontaktne igre koje imaju zadaću da se druge bolje upozna, da ih se prihvati u njihovoj različitosti te se tako mladi čovjek nauči živjeti s ljudima i komunicirati uljudno i primjereno. Tako se također izgrađuje i osjećaj osobne vrijednosti koji zazire od agresivnog ponašanja.

Napokon, pokazuje se veoma korisnim ako profesori i razrednici agresivnom djetetu povjere ulogu vođe u okviru zajedničkih projekata ili športskih aktivnosti. Tako se razvojem »mi-osjećaja« prevladava nepovjerenje i nesigurnost, a potreba za važnošću usmjeruje se u pozitivnom pravcu. U takvim zadaćama agresivno dijete – bez agresivnog ponašanja – doživljava priznanje, uvažavanje, samoostvarenje.

Nakon svih razgovora i vježbi prijeko je potrebno učeniku dati povratnu informaciju o napredovanju i iskrenu ohrabrujuću potporu. To će mu pomoći da postigne unutarnju ravnotežu i oslonac te da bude motiviran da ustraje u radu na sebi i mijenjanju svoga ponašanja.

Zaključak

Rad s djecom agresivnog ponašanja zahtijeva strpljivost, ustrajnost i kreativnost. U tom golemom naporu potrebna je suradnja roditelja, profesora, pedagoga i učenika. Prije svega potrebno je da škola poduzme mjere za suzbijanje neprihvatljivog ponašanja. Ona mora njegovati načelo pravičnosti koje je temelj svakoga zajedničkog života. Škola jednako tako mora biti neumoljiva i u nedopuštanju sile kao oblika rješavanja problema. Silu je potrebno pravedno i strogo ozakoniti. U rješavanju problema agresivnosti nezaobilazna uloga pripada nastavniku koji svojim primjerom – postupcima u komuniciranju i nenasilnom rješavanju problema – na najbolji način odvraća od agresivnosti. Školi i nastavnicima potrebna je također potpora i društva, roditelja i dr. jer agresivnost nije samo školski problem. Društvo svojim jasnim opredijeljenim svjetonazorom mora upućivati na vrijednosti i na smjer kretanja u budućnost.

Literatura

- Fromm, E., *Anatomija ljudske destruktivnosti*, Naprijed, Zagreb 1976.
 Goleman, D., *Emocionalna inteligencija*, Mozaik knjiga, Zagreb 1997.
 Kendall, Ph.C., *Child and adolescent therapy*, The Quieford Press, New York 1991.
 Meves, C., *Kamo idemo? Orijentacione točke*, Biskupski ordinarijat Đakovo, Đakovo 1990.
 Winkel, R., *Djeca koju je teško odgajati*. Eduka, Zagreb 1995.
Uvod u psihologiju. Suvremena znanstvena i primijenjena psihologija, GZH, Zagreb 1991.

THE AGGRESSIVE BEHAVIOUR OF YOUNG PEOPLE AND THE POSSIBILITIES OF ASSISTANCE

Vesna BILIĆ

Summary

The disturbing increase in aggressive behaviour, foremostly amongst high school students, demands an all-encompassing analysis of this problem and its causes, so that educational processes that need to be taken can be effective. Each student with aggressive behaviour needs to be put in a special programme that includes parents, teachers and the whole class. The aim of such treatment is to look into the aggressive behaviour and its causes, as well as teach the individual how to resolve their problems. Such a procedure involves individual and group work, various techniques and exercises such as: creative activities, perception, self-control, identification, relaxation and communication. Besides the patient, difficult but creative work of the school pedagogue it is important that society in general accept measures that will prevent and hinder certain forms of behaviour from young people which are becoming unacceptable.

